

Εισαγωγή

Το παρόν βιβλίο στοχεύει στη μελέτη των κοινωνικών πολιτικών για την παιδική προστασία στην Ελλάδα, υπό το πρίσμα της στεγαστικής πολιτικής. Κεντρικό αντικείμενο της ανάλυσης είναι οι δράσεις στεγαστικής μέριμνας για τα παιδιά που στερούνται οικογενειακής προστασίας (εφεξής ευάλωτα παιδιά). Η ανάλυση του θέματος θα πλαισιωθεί θεωρητικά και εννοιολογικά, μέσω της σύνδεσης και συσχέτισης των δύο βασικών στοιχείων. Παράλληλα, επιδιώκεται η κατανόηση της επίδρασης του ευρωπαϊκού πλαισίου στη διαμόρφωση των κοινωνικών πολιτικών στέγασης που απευθύνονται στην εξεταζόμενη πληθυσμιακή ομάδα. Ο κύριος κορμός της συζήτησης επικεντρώνεται στις στεγαστικές πολιτικές για τα ευάλωτα παιδιά στην Ελλάδα, τόσο σε επίπεδο γενικής επισκόπησης όσο και μέσω της εμβάθυνσης σε επιμέρους στεγαστικές παρεμβάσεις και πρακτικές. Κεντρική διάκριση γίνεται ανάμεσα στις παραδοσιακές μορφές στήριξης, όπως τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, και στις σύγχρονες μορφές εναλλακτικής φροντίδας, όπως η αναδοχή, η τεκνοθεσία και η ημι-αυτόνομη διαβίωση.

Η στέγαση αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις παράγοντες για τη διαμόρφωση της παιδικής ευημερίας, καθώς συνδέεται άμεσα με την υγεία, την ασφάλεια, την ανάπτυξη και την κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών (Jenson and Fraser, 2016). Η σχέση μεταξύ στεγαστικής πολιτικής και παιδικής προστασίας διαμορφώνεται από ένα σύνολο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών και πολιτισμικών παραμέτρων, που επηρεάζουν τη διαθεσιμότητα, την ποιότητα και την πρόσβαση σε αξιοπρεπή και σταθερή κατοικία (Norozzi and Moen, 2016).

Το πλαίσιο των κοινωνικών πολιτικών στέγασης συνιστά, επομένως, μια νευραλγική συνιστώσα για τα παιδιά που δεν έχουν πρόσβαση σε ασφαλείς στεγαστικές συνθήκες. Για ένα μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα, τα ιδρύματα αποτέλεσαν τη βασική μορφή στέγασης για τα παιδιά που στερούνταν την οικογενειακή προστασία (Rutter et al., 1998). Η ιδρυματοκεντρική προσέγγιση αποδείχθηκε αναποτελεσματική, αναχρονιστική και κακοποιητική. Τα ιδρύματα παιδικής προστασίας συχνά λειτουργούσαν ως απομονωμένοι χώροι εγκλεισμού, αντί να αποτελούν μηχανισμούς κοινωνικής συμπερίληψης. Τα παιδιά που μεγάλωναν σε αυτά τα περιβάλλοντα στερούνταν της ατομικής φροντίδας και της συναισθηματικής ασφάλειας που προσφέρει ένα οικογενειακό πλαίσιο, γεγονός που είχε σοβαρές επιπτώ-

σεις στην ψυχική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Η απρόσωπη και μαζική φύση των ιδρυμάτων, σε συνδυασμό με την έλλειψη εξατομικευμένης φροντίδας, οδήγησε συχνά στην αναπαραγωγή τραυμάτων και κοινωνικής απομόνωσης για τα παιδιά που διέμεναν σε αυτά (Wade et al., 2022).

Στον αντίποδα, η ανάπτυξη πολιτικών εναλλακτικής φροντίδας αποτέλεσε, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, μια σημαντική και προοδευτική εξέλιξη στην προαγωγή της στέγασης και της παιδικής προστασίας. Πολιτικές όπως η αναδοχή, η τεκνοθεσία και η ημι-αυτόνομη διαβίωση έχουν αποδειχθεί σαφώς πιο αποτελεσματικές για την προώθηση της παιδικής ευημερίας. Αυτή η σύγχρονη προσέγγιση επιτρέπει στα παιδιά να μεγαλώνουν σε στεγαστικά περιβάλλοντα που προσομοιάζουν με την οικογενειακή ζωή και τη συμμετοχή στην κοινότητα, προσφέροντας εξατομικευμένη φροντίδα, συναισθηματική υποστήριξη, κοινωνική ενδυνάμωση και σταθερότητα (Julian and McCall, 2011· Dozier et al., 2012· Almas et al., 2014). Η αναδοχή, για παράδειγμα, δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να ενταχθούν σε ένα υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον για ένα αναγκαίο χρονικό διάστημα, αποφεύγοντας την απομόνωση και την αποξένωση που συχνά συνοδεύουν την ιδρυματική στέγαση, ενώ παράλληλα διατηρεί ανοικτή την πιθανότητα επιστροφής στη βιολογική οικογένεια. Αντίστοιχα, η τεκνοθεσία προσφέρει μόνιμη στεγαστική λύση για παιδιά που δεν μπορούν να επιστρέψουν στις βιολογικές τους οικογένειες, διασφαλίζοντας τη δημιουργία σταθερών οικογενειακών δεσμών. Η ημι-αυτόνομη διαβίωση αποτελεί επίσης μια κρίσιμη εναλλακτική επιλογή για ευάλωτους εφήβους που πλησιάζουν στην ενηλικίωση, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αναπτύξουν προοδευτικά αυτονομία και κοινωνικές δεξιότητες μέσα σε ένα υποστηρικτικό στεγαστικό περιβάλλον (Davidson et al., 2016).

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) αναγνωρίζει τη στέγαση ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε παιδιού, διασφαλίζοντας την ανάγκη για ένα ασφαλές, κατάλληλο και σταθερό περιβάλλον διαβίωσης. Συγκεκριμένα, το Άρθρο 27 της Σύμβασης υπογραμμίζει την υποχρέωση των κρατών να εξασφαλίζουν σε κάθε παιδί ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης, το οποίο περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την κατοικία ως βασική προϋπόθεση για τη σωματική, ψυχική, πνευματική και κοινωνική ανάπτυξή του. Η Σύμβαση δεν αντιμετωπίζει τη στέγαση απλώς ως μια φυσική ανάγκη, αλλά ως αναπόσπαστο στοιχείο της παιδικής ευημερίας.

Μια δεύτερη αξιοσημείωτη εξωτερική παράμετρος των κοινωνικών πολιτικών στέγασης για ευάλωτα παιδιά στην Ελλάδα είναι το ευρύτερο ευρωπαϊκό περιβάλλον. Παρά τις διακρίσεις και τις στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία των παιδιών, η παρέμβασή της στο ζήτημα της στεγαστικής επισφάλειας παραμένει αποσπασματική, βραδυκίνητη και ανεπαρκής, αν και εξόχως επικοινωνιακή, όπως συμβαίνει γενικότερα στο πλαίσιο άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Πρωτοβουλίες όπως η «Εγγύηση για το Παιδί» (Child Guarantee), αν και αναγνωρίζουν και υπογραμμίζουν τη σημασία της αξιοπρεπούς και ασφαλούς στέγασης με την εφαρμογή πολιτικών εναλλακτικής φροντίδας, δεν συνοδεύονται από ισχυρές δεσμεύσεις και

μηχανισμούς εφαρμογής που να διασφαλίζουν ουσιαστική βελτίωση της κατάστασης στα κράτη-μέλη. Η έλλειψη υποχρεωτικών στόχων και συγκεκριμένων οικονομικών εργαλείων αφήνει την υλοποίηση τέτοιων κοινωνικών πολιτικών στη διακριτική ευχέρεια των κρατών-μελών, με αποτέλεσμα να σημειώνονται σημαντικές αποκλίσεις στην εφαρμογή και την αποτελεσματικότητά τους (Kucharska-Stasiak et al., 2022). Επιπλέον, οι κοινωνικές πολιτικές της ΕΕ εξακολουθούν να επικεντρώνονται περισσότερο σε βραχυπρόθεσμες λύσεις, που συχνά συνοδεύονται από ψευδεπίγραφο κοινωνικό ενδιαφέρον, αντί να προωθούν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Τέτοιες μεταρρυθμίσεις θα μπορούσαν να διασφαλίσουν την καθολική πρόσβαση των παιδιών σε σταθερή και αξιοπρεπή στέγαση ως θεμελιώδη πυλώνα της παιδικής ευημερίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επιλέγει να μην επιβάλει δεσμευτικούς κανόνες που να υποχρεώνουν τα κράτη-μέλη να ενισχύσουν την κοινωνική κατοικία και να αναπτύξουν συνεκτικές στρατηγικές στήριξης των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων, με ιδιαίτερη έμφαση στα παιδιά (Κουραχάνης, 2017).

Η Ελλάδα παραδοσιακά χαρακτηρίζεται από την επικράτηση της ιδρυματοκεντρικής προσέγγισης στον τομέα της παιδικής προστασίας, όπου η τοποθέτηση ευάλωτων παιδιών και εφήβων σε μαζικές δομές ιδρυμάτων αποτέλεσε την κύρια μορφή στεγαστικής μέριμνας (Καλλινικάκη, 1998· Αλτάνης και Οικονόμου, 2009· Νικολαΐδης, 2021). Αυτή η προσέγγιση, που βασίζεται σε κλειστά περιβάλλοντα με αυστηρές ρουτίνες και απρόσωπη μεταχείριση, συχνά οδήγησε στην απομόνωση των παιδιών από την κοινωνία και στην υπονόμηση της ατομικής τους ανάπτυξης. Παράλληλα, οι πολιτικές εναλλακτικής φροντίδας, όπως η ανάδοχη φροντίδα, η τεκνοθεσία και οι δομές ημι-αυτόνομης διαβίωσης, είναι παραγκωνισμένες (Ζιώμας κ.ά., 2013). Οποιοσδήποτε ρυθμός ανάπτυξης αυτών των κοινωνικών πολιτικών συντελείται με βραδύτητα, χαρακτηριζόμενος από αξιοσημείωτη πολιτική ατολμία και διευρυμένη επικοινωνιακή κατάχρηση. Συνέπεια αυτού του παθογενούς διπόλου μεταξύ ιδρυματοκεντρικής στεγαστικής διαχείρισης και της υπανάπτυξης των πολιτικών εναλλακτικής φροντίδας είναι, αναπόφευκτα, η απουσία ενός ολοκληρωμένου συστήματος παιδικής προστασίας που να προωθεί την οικογενειακή και κοινοτική ενσωμάτωση των παιδιών (Μπαλτσιώτη και Φαρμακοπούλου, 2023). Η έλλειψη υποδομών, η ανεπαρκής στήριξη των οικογενειών και η έμφαση στην ιδρυματική φροντίδα έχουν οδηγήσει σε ένα μοντέλο που συχνά αποτυγχάνει να διασφαλίσει την ατομική φροντίδα, την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και την προετοιμασία των παιδιών για μια αυτόνομη και ανεξάρτητη ζωή (Μπαλτσιώτη, 2024).

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα επέφερε απότομες, επώδυνες και πολυδιάστατες επιπτώσεις στο σύστημα παιδικής προστασίας. Η εφαρμογή πολιτικών λιτότητας οδήγησε σε υποβάθμιση των δημόσιων υπηρεσιών και αύξηση της παιδικής φτώχειας (Κοφινά, 2024). Πολλά παιδιά βρέθηκαν σε κατάσταση υλικής αποστέρξης, με τη δυνατότητα κάλυψης των στεγαστικών τους αναγκών να επιδεινώνεται σημαντικά. Παράλληλα, οι δομές παιδικής φροντίδας αντιμετώπισαν σοβαρές

ελλείψεις πόρων, υπερφόρτωση από πληθυσμό με ανάγκες στέγασης και αδυναμία ανταπόκρισης στις αυξανόμενες κοινωνικές απαιτήσεις. Η ιδρυματική φροντίδα εξακολούθησε να επικρατεί, παρά την ευρεία επίγνωση, εδώ και δεκαετίες, ότι αυτή η προσέγγιση μπορεί να είναι επιζήμια για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Οι εναλλακτικές μορφές φροντίδας παρέμειναν ανεπαρκώς ανεπτυγμένες, με αποτέλεσμα πολλά παιδιά να στερούνται την υποστήριξη που χρειάζονται. Η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των φορέων παιδικής προστασίας, η εξάρτηση από φιλανθρωπικές και εκκλησιαστικές πρωτοβουλίες και η απουσία στοιχειώδους στρατηγικής πρόληψης επιδείνωσαν περαιτέρω την κατάσταση. Το σύστημα παιδικής προστασίας αποδείχθηκε για πολλοστή φορά ανεπαρκές, αφήνοντας πολλά παιδιά εκτεθειμένα σε σοβαρούς κοινωνικούς κινδύνους που ναρκοθετούν τις κοινωνικές τους προοπτικές και την ανάπτυξή τους (ΕΕΔΑ, 2018· Συνήγορος του Πολίτη, 2020).

Ορόσημο στον πρόσφατο επιστημονικό και ερευνητικό προβληματισμό αποτελεί ο Ν. 4538/2018, ο οποίος θεσπίστηκε με στόχο την ενίσχυση της παιδικής προστασίας στην Ελλάδα. Ο νόμος έθεσε τις βάσεις για τη μετάβαση από την ιδρυματική φροντίδα σε εναλλακτικές μορφές, όπως η αναδοχή και η τεκνοθεσία, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση ενός σταθερού και υποστηρικτικού οικογενειακού περιβάλλοντος για τα παιδιά. Το νομοθέτημα επιχείρησε να επιταχύνει και να απλουστεύσει τις διαδικασίες αναδοχής και τεκνοθεσίας μέσω της δημιουργίας ενιαίου ηλεκτρονικού μητρώου ανηλίκων, υποψηφίων αναδόχων και θετών γονέων, διασφαλίζοντας μεγαλύτερη διαφάνεια και αποφυγή καθυστερήσεων. Παράλληλα, ενίσχυσε τη συμμετοχή των κοινωνικών υπηρεσιών στη διαδικασία αξιολόγησης και παρακολούθησης των ανάδοχων οικογενειών, με σκοπό τη διαμόρφωση ενός ασφαλούς και βιώσιμου πλαισίου φροντίδας (Farmakoroulou and Baltsioti, 2024a). Ο Ν. 4538/2018 αντανakλά μια στροφή προς τις διεθνείς βέλτιστες πρακτικές παιδικής προστασίας, εστιάζοντας στη διασφάλιση του συμφέροντος του παιδιού, στην αποϊδρυματοποίηση και στην προώθηση της οικογενειακής φροντίδας ως βασική προτεραιότητα της κοινωνικής πολιτικής. Ωστόσο, η εφαρμογή του νόμου έχει επηρεαστεί από σημαντικές καθυστερήσεις, ολιγωρίες και ανεπάρκειες, τη στιγμή που οι διαστάσεις της παιδικής φτώχειας και οι κίνδυνοι στεγαστικής επισφάλειας για τα ευάλωτα παιδιά παραμένουν έντονα παρούσες και παρόντες αντίστοιχα (Κουραχάνης, 2024). Αυτό το βιβλίο επιχειρεί μια κριτική αξιολόγηση του υφιστάμενου πλαισίου στέγασης και παιδικής προστασίας για τα ευάλωτα παιδιά που στερούνται οικογενειακής αρωγής, ιδιαίτερα μετά την παρέλευση επτά ετών από την ψήφιση του Ν. 4538/2018.

Έχοντας κατά νου τους παραπάνω αφετηριακούς προβληματισμούς, το επιχείρημα αυτού του βιβλίου επιδιώκεται να αναπτυχθεί βασιζόμενο τόσο σε θεωρητικές όσο και σε εμπειρικές διαστάσεις, διαρθρωμένο σε εννέα κεφάλαια με λογική αλληλουχία και νοηματική συνοχή. Συγκεκριμένα, τα Κεφάλαια 2, 3, 4 και 5 προσφέρουν μια θεωρητική και βιβλιογραφική επισκόπηση της στέγασης και της

παιδικής προστασίας, εξετάζοντας το ζήτημα σε θεωρητικό επίπεδο καθώς και στο ευρωπαϊκό και εγχώριο πλαίσιο. Τα Κεφάλαια 6, 7 και 8 εστιάζουν στην εμπειρική διάσταση της έρευνας, μελετώντας τις συνθήκες στέγασης σε διάφορα πλαίσια: ιδρύματα, ανάδοχη φροντίδα και τεκνοθεσία, καθώς και δομές ημι-αυτόνομης διαβίωσης. Η μελέτη αυτή στηρίζεται σε ερευνητικές μεθόδους, προκειμένου να αποτυπωθεί η πραγματικότητα και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε αυτά τα πλαίσια.

Αναλυτικότερα, στο Κεφάλαιο 1 επιχειρείται η παρουσίαση των αφετηριακών ερεθισμάτων και των ευρύτερων παραμέτρων που επηρεάζουν τον υπό πραγμάτευση προβληματισμό, καθώς και η αναλυτική δομή των επιμέρους κεφαλαίων του βιβλίου. Επιπλέον, παρακάτω θα αναλυθεί η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετείται στην παρούσα ερευνητική απόπειρα, εξασφαλίζοντας τη συστηματική και επιστημονική προσέγγιση του θέματος.

Στο Κεφάλαιο 2, αναλύεται η σχέση μεταξύ κοινωνικής πολιτικής και παιδικής ευημερίας, εξετάζοντας πώς οι κοινωνικές παρεμβάσεις επηρεάζουν την ανάπτυξη και την προστασία των παιδιών. Παρουσιάζεται η σημασία της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) και πώς αυτή επιδρά στη διαμόρφωση κοινωνικών πολιτικών για ευάλωτα παιδιά. Αναλύονται επίσης οι βασικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, όπως αυτά που ζουν σε φτώχεια ή σε συνθήκες επισφαλούς στέγασης, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους το κράτος ευημερίας μπορεί να παρέχει προστασία μέσω πολιτικών παιδικής προστασίας.

Στο Κεφάλαιο 3, εξετάζονται οι διαφορετικές μορφές στεγαστικής επισφάλειας που επηρεάζουν τα ευάλωτα παιδιά και οι πολιτικές που εφαρμόζονται για την αντιμετώπισή τους. Παρουσιάζονται διάφορες κατηγορίες και τύποι στεγαστικών παρεμβάσεων, από την ιδρυματική φροντίδα έως τις εναλλακτικές μορφές παιδικής προστασίας, όπως η αναδοχή και η τεκνοθεσία, αλλά και η ημι-αυτόνομη διαβίωση. Επίσης, αναλύονται οι λόγοι που οδηγούν στην έλλειψη στέγης για τα ευάλωτα παιδιά και οι κοινωνικοί, οικονομικοί και θεσμικοί παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση στεγαστικής επισφάλειας για τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή κατηγορία.

Στο Κεφάλαιο 4 διερευνάται πώς η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού της κοινωνικής πολιτικής επιδρά στις κοινωνικές πολιτικές στέγασης στα κράτη-μέλη, εστιάζοντας στις πρωτοβουλίες και τις στρατηγικές που αφορούν την παιδική προστασία. Ειδικότερα, εξετάζονται η στρατηγική της ΕΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, καθώς και η πρωτοβουλία “Child Guarantee”, που στοχεύει στη διασφάλιση βασικών αναγκών για όλα τα παιδιά. Στο ίδιο κεφάλαιο, που αποτελεί την αποτύπωση του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος, παρουσιάζονται επίσης καλές πρακτικές από άλλα ευρωπαϊκά κράτη, με έμφαση σε πολιτικές όπως το “Housing First for Youth”, στο οποίο προτάσσεται η σημασία της σταθερής στέγασης ως προτεραιότητα για την παιδική ευημερία.

Το Κεφάλαιο 5 αποτελεί το σημείο επικέντρωσης στο εγχώριο περιβάλλον της στέγασης και της παιδικής προστασίας. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται η στεγαστική πολιτική και η παιδική προστασία στην Ελλάδα, δίνοντας έμφαση στην επίδραση των κοινωνικών και οικονομικών κρίσεων στο σύστημα φροντίδας των παιδιών. Αναλύεται ο ρόλος του οικογενειο-κεντρικού καπιταλισμού στην κοινωνική προστασία, όπως και τα δομικά αδιέξοδα που εκθέτουν όσες πληθυσμιακές ομάδες δεν απολαμβάνουν οικογενειακή αρωγή. Επίσης, αναδεικνύονται οι ελλείψεις σε υποστηρικτικές δομές και η ιστορική εξέλιξη των κοινωνικών πολιτικών στέγασης για ευάλωτα παιδιά στην Ελλάδα. Επιπλέον, διερευνώνται οι προκλήσεις που προέκυψαν κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, καθώς και οι πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί για τη στήριξη των ευάλωτων παιδιών κατά την τρέχουσα δεκαετιαία.

Το Κεφάλαιο 6 σηματοδοτεί τη μετάβαση στην ερευνητική εμβάθυνση. Αυτό το κεφάλαιο επικεντρώνεται στο θεσμικό και πρακτικό πλαίσιο της ιδρυματικής φροντίδας στην Ελλάδα. Παρουσιάζεται η ιστορική της εξέλιξη και οι σύγχρονες συνθήκες λειτουργίας των ιδρυμάτων, καθώς και η επίδραση αυτής της μορφής φροντίδας στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Μέσω επεξεργασίας ερευνητικών ευρημάτων γίνεται κριτική ανάλυση των προβλημάτων που σχετίζονται με τον ιδρυματισμό, όπως η απομόνωση των παιδιών, η έλλειψη εξατομικευμένης φροντίδας και η αδυναμία προετοιμασίας τους για την ανεξάρτητη ζωή.

Στο Κεφάλαιο 7 παρουσιάζονται οι πολιτικές αναδοχής και τεκνοθεσίας ως εναλλακτικές λύσεις έναντι της ιδρυματικής φροντίδας. Αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά και οι διαδικασίες που ακολουθούνται στην Ελλάδα, καθώς και οι θεσμικές προκλήσεις που δυσχεραίνουν την εφαρμογή αυτών των πολιτικών. Παρουσιάζονται ερευνητικά ευρήματα που αφορούν τις πρακτικές τεκνοθεσίας και αναδοχής, επισημαίνοντας τις αδυναμίες του συστήματος και τις πιθανές βελτιώσεις που μπορούν να εφαρμοστούν για την προώθηση της οικογενειακής και κοινοτικής φροντίδας.

Το Κεφάλαιο 8, που είναι το τελευταίο του ερευνητικού μέρους του βιβλίου, εστιάζει στις πολιτικές ημι-αυτόνομης διαβίωσης. Αυτή η μορφή κοινωνικών πολιτικών στέγασης προσεγγίζεται ως ένας εναλλακτικός τρόπος παιδικής προστασίας, ιδιαίτερα για εφήβους που προετοιμάζονται για τη μετάβαση στην ενήλικη ζωή. Παρουσιάζεται η θεσμοθέτηση των δομών ημι-αυτόνομης διαβίωσης και η πιλοτική εφαρμογή προγραμμάτων όπως το “Child Guarantee” στην Ελλάδα. Αναλύονται οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι νέοι που εξέρχονται από ιδρυματική φροντίδα και οι τρόποι με τους οποίους μπορούν να υποστηριχθούν για να αποκτήσουν αυτονομία και κοινωνική ένταξη.

Το Κεφάλαιο 9 αποτελεί το συμπέρασμα της μελέτης, συνοψίζοντας τα βασικά ευρήματα σχετικά με τη στέγαση και την παιδική προστασία στην Ελλάδα, ανασυνθέτοντάς τα με τον ευρύτερο θεωρητικό προβληματισμό. Τονίζεται η ανάγκη μετάβασης από το παραδοσιακό, ιδρυματικό μοντέλο φροντίδας σε πιο σύγχρονες και εξατομικευμένες προσεγγίσεις, όπως η αναδοχή, η τεκνοθεσία και η ημι-αυτόνομη

διαβίωση, οι οποίες προωθούν τη σταθερότητα και την κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών σε ένα οικογενειακό περιβάλλον. Επισημαίνεται η θεσμική αδράνεια και οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών αποϊδρυματοποίησης. Συζητούνται οι αδυναμίες του ελληνικού συστήματος παιδικής προστασίας, όπως η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των αρμόδιων φορέων, η περιορισμένη κρατική χρηματοδότηση, η σημαντική υποστελέχωση και η εξάρτηση από φιλανθρωπικές ή μη κυβερνητικές πρωτοβουλίες. Τέλος, προτείνονται κατευθύνσεις για ένα πιο συνεκτικό και αποτελεσματικό πλαίσιο στέγασης και παιδικής προστασίας, με έμφαση στη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και στη διαμόρφωση ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος που θα εγγυάται την αξιοπρεπή διαβίωση και ανάπτυξη του.

Η μεθοδολογική προσέγγιση του βιβλίου

Η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετείται για την ανάπτυξη του παραπάνω επιχειρήματος βασίζεται σε επισκόπηση διεθνούς και εγχώριας βιβλιογραφίας, επισκόπηση και επεξεργασία ερευνητικών εκθέσεων και αναφορών συναφών ερευνητικών και επαγγελματικών φορέων και οργανώσεων, ανάλυση νομοθετικών πρωτοβουλιών, αξιοποίηση συγκεκριμένων ποσοτικών στοιχείων και δεικτών, καθώς και εκπόνηση έρευνας πεδίου σε φορείς παιδικής προστασίας, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Για την επεξεργασία των θεωρητικών εννοιών της στέγασης και της παιδικής προστασίας πραγματοποιήθηκε εκτενής επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Η ανάλυση βασίστηκε σε επιστημονικά κείμενα που διερευνούν και συνθέτουν τη σχέση μεταξύ στεγαστικής πολιτικής και παιδικής προστασίας, εξετάζοντας πώς οι διαφορετικές προσεγγίσεις επιδρούν στην παιδική ευημερία. Η διεθνής βιβλιογραφία παρείχε τα απαραίτητα εννοιολογικά εργαλεία για τη χαρτογράφηση των βασικών παραμέτρων που καθορίζουν τη στεγαστική επισφάλεια των ανηλίκων και ανέδειξε τις πολυδιάστατες προκλήσεις από τις οποίες διέπονται τα συστήματα παιδικής προστασίας.

Για την ανάλυση των τύπων κοινωνικών πολιτικών στέγασης για ευάλωτα παιδιά πραγματοποιήθηκε συνδυαστική επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και εκθέσεων από ευρωπαϊκά όργανα και δίκτυα. Η διεθνής βιβλιογραφία συνέβαλε στην κατανόηση των θεωρητικών προσεγγίσεων σχετικά με τη στεγαστική πολιτική για ανηλίκους, ενώ οι εκθέσεις ευρωπαϊκών φορέων, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και δίκτυα που ασχολούνται με την παιδική προστασία, παρείχαν στοιχεία σχετικά με τις εφαρμοσμένες κοινωνικές πολιτικές και τις τάσεις που επικρατούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτή η διττή προσέγγιση κατέστησε δυνατή την καλύτερη κατανόηση των παραπάνω διαστάσεων, αναδεικνύοντας ορισμένες καλές πρακτικές σε επίπεδο κρατών-μελών.

Για την εξέταση των κοινωνικών πολιτικών στέγασης για ευάλωτα παιδιά στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε πολυεπίπεδη επισκόπηση που περιελάμβανε διεθνή και εγχώρια επιστημονική βιβλιογραφία, δευτερογενή ανάλυση εκθέσεων φορέων, ανεξάρτητων αρχών και επαγγελματικών οργανώσεων, καθώς και επισκόπηση του θεσμικού πλαισίου. Η εγχώρια επιστημονική βιβλιογραφία παρείχε τις απαραίτητες γνώσεις για την εξέλιξη της στεγαστικής πολιτικής στην Ελλάδα, ενώ οι εκθέσεις και οι αναλύσεις φορέων προσέφεραν εμπειρικά δεδομένα σχετικά με την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών. Επιπλέον, η ανάλυση του θεσμικού πλαισίου επικεντρώθηκε στις νομοθετικές πρωτοβουλίες που έχουν διαμορφώσει το σύστημα παιδικής προστασίας και στέγασης στην Ελλάδα, επιτρέποντας την εμβάθυνση σε κανονιστικές ρυθμίσεις.

Για τη διερεύνηση των κεφαλαίων που αφορούν το ερευνητικό μέρος, αξιοποιήθηκε ένα συνδυαστικό μεθοδολογικό πλαίσιο που περιελάμβανε επισκόπηση διεθνούς και εγχώριας βιβλιογραφίας, αναλυτικότερη επεξεργασία του νομοθετικού πλαισίου και εκπόνηση έρευνας πεδίου με τη χρήση εργαλείων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας. Η ποιοτική κοινωνική έρευνα πραγματοποιήθηκε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων με στελέχη φορέων και δομών παιδικής προστασίας, προκειμένου να αναδειχθούν οι προκλήσεις και οι προοπτικές των στεγαστικών πολιτικών για ευάλωτα παιδιά στην πράξη. Η ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας συνδυάστηκε με τη θεωρητική επεξεργασία και την κριτική αποτίμηση του νομοθετικού πλαισίου, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη εικόνα της εφαρμογής των κοινωνικών πολιτικών στέγασης για ευάλωτα παιδιά στην Ελλάδα.

Η μεθοδολογία της έρευνας πεδίου που ακολουθείται στη συγκεκριμένη μελέτη βασίζεται, κυρίως, στην ποιοτική κοινωνική έρευνα, αξιοποιώντας, συμπληρωματικά, την περιγραφική ανάλυση ορισμένων ποσοτικών στοιχείων, για να παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της στέγασης και της παιδικής προστασίας στην Ελλάδα. Το κεντρικό εργαλείο της ποιοτικής μεθόδου που αξιοποιήθηκε είναι οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις, οι οποίες επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους, ενώ ταυτόχρονα διασφαλίζεται ότι καλύπτονται όλες οι κρίσιμες θεματικές του πεδίου της παιδικής προστασίας και της στέγασης. Παράλληλα, πραγματοποιείται περιγραφική ανάλυση των περιορισμένων ποσοτικών δεδομένων που παραχωρήθηκαν από κρατικούς φορείς, προκειμένου να διαμορφωθεί μια πιο σφαιρική εικόνα της υφιστάμενης πραγματικότητας.

Διεξαγωγή ημι-δομημένων συνεντεύξεων

Η κύρια ποιοτική μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί στην έρευνα είναι η ημι-δομημένη συνέντευξη. Αυτή η μέθοδος επιτρέπει στους συμμετέχοντες να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις και εμπειρίες τους, ενώ ταυτόχρονα εξασφαλίζεται ότι καλύπτονται συγκεκριμένα ερωτήματα που αφορούν τη στέγαση και την παιδική προστασία. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με επαγγελματίες του τομέα (π.χ.

ερευνητές παιδικής προστασίας, στελέχη του κεντρικού επιπέδου άσκησης κοινωνικής πολιτικής, υπεύθυνους στεγαστικών δομών, κοινωνικούς επιστήμονες που εργάζονται στο πεδίο). Η ημι-δομημένη μορφή της συνέντευξης παρέχει την ευχέρεια να προσαρμόζονται οι ερωτήσεις ανάλογα με τις απαντήσεις του συμμετέχοντος, ενώ διασφαλίζεται η συστηματική κάλυψη των κύριων θεμάτων της έρευνας (Bryman, 2012).

Πριν την έναρξη των ημι-δομημένων συνεντεύξεων, πραγματοποιήθηκε μια προπαρασκευαστική φάση μέσω της διαδικτυακής αποστολής ενός πλαισίου με ανοικτές ερωτήσεις σε πάνω από είκοσι επαγγελματίες και εμπλεκόμενους με την παιδική προστασία. Σκοπός αυτής της φάσης ήταν να εξασφαλιστεί μια σφαιρική και πλήρης χαρτογράφηση των ζητημάτων που βρίσκονται υπό διαπραγμάτευση, ώστε να αναδειχθούν τα πιο σημαντικά και επίκαιρα θέματα που αφορούν τη στεγαστική φροντίδα και την παιδική προστασία. Η διαδικτυακή αποστολή των ανοικτών ερωτήσεων επέτρεψε στους συμμετέχοντες να εκφράσουν κωδικοποιημένα τις απόψεις τους με βάση την προσωπική τους εμπειρία και τις γνώσεις τους για τις πρακτικές και τις πολιτικές που εφαρμόζονται στον τομέα.

Η ανταπόκριση σε αυτές τις ερωτήσεις βοήθησε να κατανοηθούν καλύτερα οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες και οι φορείς που εργάζονται με παιδιά και οικογένειες σε στεγαστικές δομές, καθώς και τα βασικά ζητήματα που απαιτούν προσοχή και βελτίωση. Οι πληροφορίες που συλλέχθηκαν από αυτή τη διαδικασία χρησιμοποιήθηκαν για να διαμορφωθεί ο οδηγός των ημι-δομημένων συνεντεύξεων με βάση τις επικρατούσες θεματικές και τα κύρια θέματα που προέκυψαν. Έτσι, το πλαίσιο των συνεντεύξεων αναπτύχθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων, εξασφαλίζοντας μια πιο ολοκληρωμένη και διαρθρωμένη προσέγγιση.

Η διαδικασία του προπαρασκευαστικού ελέγχου μέσω των ανοικτών ερωτήσεων είχε ιδιαίτερη αξία, καθώς βοήθησε στον έλεγχο, τη βελτίωση και τον εμπλουτισμό του περιεχομένου του οδηγού συνέντευξης, εξασφαλίζοντας ότι οι ερωτήσεις ήταν πλήρεις, κατανοητές και σχετικές με τις πραγματικές ανάγκες και τις εμπειρίες των συμμετεχόντων. Επιπλέον, η ενσωμάτωση των στοιχείων αυτών στον σχεδιασμό των συνεντεύξεων κατέστησε δυνατή την καλύτερη χαρτογράφηση των θεματικών αξόνων που θα απασχολήσουν τη συζήτηση, προσφέροντας ουσιαστική καθοδήγηση για την ανάλυση των δεδομένων και την κατηγοριοποίησή τους κατά την επόμενη φάση της έρευνας.

Με βάση αυτήν την ανατροφοδότηση, οι ερωτήσεις επικεντρώθηκαν σε πτυχές όπως: το κέντρο βάρους των στεγαστικών υπηρεσιών για τα ευάλωτα παιδιά, το κεντρικό πλαίσιο συντονισμού και διακυβέρνησης, αλλά και οι μηχανισμοί εποπτείας και ελέγχου των στεγαστικών φορέων, οι συνθήκες και η διασφάλιση ποιότητας στις υπηρεσίες στεγαστικής και παιδικής φροντίδας, η στελέχωση και οι υποδομές τους, το ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής μέριμνας για τη μετάβαση στην ενήλικη και ανεξάρτητη στεγαστική και κοινωνική διαβίωση, ο ρόλος του ευρύτε-

ρου οικοσυστήματος παιδικής προστασίας με τη συμπερίληψη των άλλων εμπλεκόμενων φορέων, όπως οι ΜΚΟ και τα εκκλησιαστικά ιδρύματα. Κομβικό σημείο στην ανάλυση θα αποτελέσει η επίδραση του Ν. 4538/2018, ο οποίος επέφερε μια συνολική αναδιοργάνωση του συστήματος παιδικής προστασίας με έμφαση στην αποϊδρυματοποίηση.

Με αυτές τις επισημάνσεις διενεργήθηκαν δεκατέσσερις (14) ημι-δομημένες συνεντεύξεις με εμπλεκόμενους δρώντες στο πλαίσιο παιδικής προστασίας. Ειδικότερα, διεξήχθησαν δύο συνεντεύξεις με ερευνητές/εμπειρογνώμονες στο πεδίο της παιδικής προστασίας, δύο με στελέχη του κεντρικού επιπέδου άσκησης κοινωνικής πολιτικής, τρεις με στελέχη κέντρων και ινστιτούτων παιδικής προστασίας, τέσσερις με ΜΚΟ που εμπλέκονται σε δράσεις στέγασης ανηλίκων σε ιδρύματα ή σε πολιτικές εναλλακτικής φροντίδας, εκ των οποίων η μία ήταν με εκπρόσωπο εκκλησιαστικής οργάνωσης, και τρεις συνεντεύξεις με ιδρύματα υπό το καθεστώς ΝΠΔΔ.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με την προϋπόθεση τήρησης της εμπιστευτικότητας, της ανωνυμίας και των κανόνων της ακαδημαϊκής δεοντολογίας. Στη συνέχεια, οι συνεντεύξεις αναλύθηκαν με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, προκειμένου να εντοπιστούν τα βασικά θέματα και μοτίβα που αναδύονται από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, σύμφωνα με το πλαίσιο που τέθηκε από τον οδηγό συνέντευξης.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, προέκυψαν ορισμένα προβλήματα και περιορισμοί που ενδέχεται να επηρέασαν την πλήρη ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Αυτοί οι περιορισμοί συνδέονται τόσο με τη μέθοδο της έρευνας όσο και με εξωτερικούς παράγοντες που σχετίζονται με την υλοποίηση της έρευνας. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν ήταν η δυσκολία στην προσέγγιση συμμετεχόντων. Αυτό αποδίδεται στον σχετικά περιορισμένο αριθμό των δομών παιδικής προστασίας, αλλά και στην έλλειψη πρότερης ενασχόλησης του ερευνητή με το συγκεκριμένο πεδίο κοινωνικής πολιτικής. Το νήμα για την πρόσβαση στο πεδίο πιάστηκε από μεταπτυχιακούς/ές φοιτητές/ριες του Δι-ιδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία στις Κοινωνικές Υπηρεσίες», οι οποίοι διέθεταν επαγγελματική σχέση με το πλαίσιο παιδικής προστασίας. Ορισμένες συστάσεις από εκείνη την πτυχή οδήγησαν με την τεχνική χιονοστιβάδας σε επικοινωνία με άλλα στελέχη στο πεδίο της παιδικής προστασίας. Συμπληρωματικά, μέσω της επαγγελματικής δικτύωσης του ερευνητή επιτεύχθηκαν επαφές για την παροχή πληροφοριών από οργανισμούς του κεντρικού επιπέδου. Τέλος, η ανταπόκριση σε αιτήματα προς οργανισμούς του δημόσιου τομέα, δίχως οποιαδήποτε πρότερη διαπροσωπική επαφή, δεν καρποφόρησε ιδιαίτερα.

Περιγραφική ανάλυση ποσοτικών στοιχείων

Η ποιοτική ανάλυση μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων συμπληρώνεται από την περιγραφική ανάλυση ποσοτικών δεδομένων που προέρχονται από την Eurostat (EU-SILC), καθώς και το Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, κατόπιν σχετικού αιτήματος. Οι φορείς αυτοί συλλέγουν και επεξεργάζονται στοιχεία σχετικά με τη χωρική και ποσοτική κατανομή των παιδιών στις μονάδες παιδικής προστασίας. Αυτή η περιγραφική ανάλυση είναι χρήσιμη για την αποτύπωση και την αποτίμηση της τρέχουσας κατάστασης στο σύστημα παιδικής προστασίας, ιδιαίτερα μετά από ένα επαρκές διάστημα εφαρμογής του Ν. 4538/2018.

Ο σχολιασμός αυτός επικεντρώνεται σε διάφορους τομείς. Πρώτον, εξετάζεται ο συνολικός αριθμός των παιδιών που φιλοξενούνται σε στεγαστικές δομές και σε πολιτικές εναλλακτικής φροντίδας σε εθνικό επίπεδο, προσφέροντας μια σαφή εικόνα του μεγέθους της ομάδας των παιδιών που χρήζουν προστασίας και στέγασης. Επιχειρείται επίσης η παράθεση ορισμένων δημογραφικών στοιχείων των παιδιών που φιλοξενούνται, όπως η ηλικία, το φύλο και η οικογενειακή κατάσταση. Αυτά τα δεδομένα παρέχουν αναγκαίες πληροφορίες για την κατηγοριοποίηση των παιδιών σε υποομάδες με διαφορετικές ανάγκες και προτεραιότητες, ώστε να κατανοηθούν καλύτερα οι συνθήκες και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά διαφορετικών ηλικιών ή με διαφορετικές οικογενειακές καταστάσεις. Επιπλέον, εξετάζονται οι διακυμάνσεις στον αριθμό των παιδιών που φιλοξενούνται ανά έτος, προκειμένου να εντοπιστούν τάσεις ή αυξήσεις/μειώσεις στον αριθμό των παιδιών που καταφεύγουν στις δομές, οι οποίες μπορεί να σχετίζονται με κοινωνικές, οικονομικές ή πολιτικές μεταβολές. Τα δεδομένα αυτά μπορούν να παρέχουν μια μεγάλη εικόνα στην οποία στη συνέχεια θα υπάρξουν στοχευμένες απόπειρες εμβάθυνσης μέσω των ποιοτικών μεθόδων κοινωνικής έρευνας.

Επισκόπηση και θεματική ανάλυση εκθέσεων επιστημονικών φορέων και επαγγελματικών οργανώσεων παιδικής προστασίας

Η επισκόπηση και η θεματική ανάλυση εκθέσεων φορέων και επαγγελματικών οργανώσεων αποτελεί μια θεμελιώδη τεχνική στη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών, καθώς παρέχει μια συστηματική και τεκμηριωμένη ανάλυση των συνθηκών, των προκλήσεων και των τρεχουσών εξελίξεων στον τομέα αυτό. Αυτές οι εκθέσεις περιλαμβάνουν συνήθως αξιολογήσεις πολιτικών, ερευνητικά ευρήματα, αλλά και συστάσεις για τη βελτίωση των υπηρεσιών και των υποδομών που αφορούν τα παιδιά που φιλοξενούνται σε στεγαστικές δομές ή που βρίσκονται υπό τη φροντίδα κοινωνικών υπηρεσιών.

Ένα από τα κύρια οφέλη της επισκόπησης αυτών των εκθέσεων είναι ότι επιτρέπει στους ερευνητές να αποκτήσουν μια πλήρη εικόνα των πολιτικών και των

πρακτικών που εφαρμόζονται στον τομέα της παιδικής προστασίας και της στέγασης. Μέσω των εκθέσεων, είναι δυνατόν να εντοπιστούν οι πιο συνηθισμένες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι οικογένειές τους, όπως οι ακατάλληλες ή ανεπαρκείς στεγαστικές συνθήκες, η έλλειψη κατάλληλων υποστηρικτικών υπηρεσιών, ή η περιορισμένη δυνατότητα πρόσβασης σε ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη. Επίσης, αυτές οι εκθέσεις περιλαμβάνουν συχνά προτάσεις για την ενίσχυση των πολιτικών και για τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών, εστιάζοντας σε τομείς όπως η εκπαίδευση και η κατάρτιση των επαγγελματιών, η ανάπτυξη νέων στεγαστικών μοντέλων και η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ φορέων.